

Presentatie Eneasroman 13 november 2011 (Antwerpen)

Geachte aanwezigen,
Beste vrienden,

Hoe kan ik uitdrukking geven aan wat op deze feestelijke dag aan de orde is? Kon ik maar zonder in gemeenplaatsen te vallen en met duizend monden tegelijk spreken over de grote eer die het voor mij is de Nederlandse vertaling van de 'Eneasroman' te kunnen presenteren. Deze publicatie is eindelijk de hoogstnodige, ja verplichte eerbetuiging aan meester Hendrik van Veldeke en voor mij als vertaler de gelukkige afronding van jaren eenzaam en solitair werk. Vandaag, na meer dan 820 jaar, wordt onze grootste klassieke minneroman opnieuw geboren en kan hij te midden van onze taalgemeenschap gaan leven.

Kan u zich even de beroemde miniatuur uit het Manessisches Handschrift voor de geest halen? Ziet u ook dat Heinrich von Veldechen melancholisch gestemd is, dat hij eenzaam te midden van het vrolijke groene lentetafereel vol bloemen en zingende vogels zit, dat hij zijn hoofd met één hand ondersteunt, en met één vinger naar de tekstband wijst? Vraagt u zich dan niet net als ik af: Wat stemt hem zo? Waaraan denkt hij? Waarop wacht hij?

Misschien heeft hij vandaag minder reden tot melancholie, zingen de vogels hem het goede nieuws en houdt het zwarte beestje op zijn schouder op met plagen.

Nooit heeft een schrijver zo lang moeten wachten voor hij gelezen kon worden binnen zijn eigen taalgebied. Eindelijk kunnen leraren en docenten, hun leerlingen, kinderen en jongeren van alle leeftijden vertrouwd doen worden met de bron van onze literatuur en kortom van onze cultuur: de minne. En eindelijk kan het grote publiek, dat zo gesteld is op het nieuwste boek in de top tien, verwonderd staan over de pracht van onze taal in de middeleeuwen, over het diepe inzicht in de psyche van mannen en vrouwen die beminnen, over de samenhangen van onze literatuur met de grote werken uit de oudheid. Eindelijk kunnen we een meesterwerk uit de eigen cultuur ontdekken.

Elke grote cultuurperiode in de wereldgeschiedenis vangt aan met een onvergankelijk kunstwerk. De Grieks-Romeinse cultuur begint bij de Odyssea en de Ilias van Homeros. En een cultuurperiode sluit ook af met een kunstwerk dat als een summa de tijd overleeft: aan het einde van de Grieks-Romeinse cultuurperiode staat de Divina Commedia van Dante. En onze literatuur, althans de hoofse, vangt aan met het meesterwerk dat vandaag het licht ziet.

Mij is gevraagd te vertellen over hoe mijn vertaling ontstaan is. Eigenlijk is dat zeer eenvoudig: uit het besef van de noodzaak ervan. Uit de kwelende vraag: Hoe is het mogelijk dat dit werk alleen in het Middelhoogduits (met moderne Duitse vertaling) bestaat?

Toen ik aan de bovenbouw van deze school Nederlands gaf, was een van mijn allerliefste opdrachten, in de tiende klas, voor jongens en meisjes

van 16-17 jaar: de middeleeuwse literatuur. De beschavingsstap van de voorhoofse cultuur naar de hoofse cultuur. De totaal nieuwe relatie man-vrouw, de cultuur van de liefde, de middeleeuwse minne, de 'amour courtois'. En ik ging ervan uit dat ik dit alleen kon doen door de middeleeuwse literatuur in een brede Europese context te plaatsen.

Ik kon dit op twee manieren doen. Ik kon dit doen beginnend bij de steenharde Ijslandse Edda over het monumentale heldenepos Nibelungenlied, met thema's als bloedverwantschap, eer, trouw, liefde, verraad en wraak, naar het mildere Gudrunlied maar ik besepte dat deze stoere heldenepen, (zoals aangegeven in het Duitse leerplan van Rudolf Steiner) ver verwijderd zijn van onze eigen zielen- en geesteswereld. Ik meende ook (en meen dat nog steeds) dat onze jonge mensen onze eigen literatuur en haar ontwikkeling moeten leren kennen. In bvb enerzijds het Halewijnlied of Karel ende Elegast en anderzijds Walewein vind je overduidelijk wat de drijvende thema's in respectievelijk de voorhoofse en hoofse cultuur zijn. Ik gaf er de voorkeur aan die werken in de grote context te plaatsen. Doorheen de ong. 32 (ochtendperioden)lessen behandelden we die ontwikkeling vooreerst aan de hand van indrukwekkende monumenten uit de wereldliteratuur als de voorchristelijke Edda, Paulus' Brief aan de Korintiërs (over de drie deugden waarvan de liefde de grootste is), de gotische Bijbelvertaling van de priester-koning Wulfilas, Augustinus' autobiografie Confessiones, de poëzie van de troubadours, Dante's leven en werk, en vervolgens monumenten uit ons taalgebied: het Halewijnlied, de Karelromans, de Keltische romans en ja als hoogtepunt op het knooppunt van de romaanse, Germaanse en klassieke wereld: Hendrik van Veld-eke. Hij verbindt ze alle drie.

Ik had er telkens spijt van geen Limburgs te kennen. Maar het was telkens zeer verfrissend zijn leven te vertellen en zijn prille maar tegelijk zeer kunstige minnedichten te lezen.

En wat heb ik dan eens gedaan om het wezen van de minne te behandelen: ik vertelde uit de Eneasroman (uitgegeven bij Reclam Verlag Leipzig) en las korte passages voor over de minne die ik voor gebruik in de klas vertaald had. Naarmate ik me er meer in verdiepte, besepte ik de immense schoonheid die Hendrik aan de adellijke hoven van Kleef en Thüringen geschonken heeft. Hij putte uit een nieuwe geest. Hij vertelt weliswaar de heldendaden van Aeneas (Arma et virum, van de eerste versregel van Vergilius) - en er stroomt bloed in zijn naam - , maar hoe knap ook, die strijd taferelen zijn niet de hoofdzaak. Hoofdzaak is de doorgronding van de vele lagen van edele vriendschap en alle stadia van de minne, met de hele scala van toestanden. Hendrik laat ze allemaal aan bod komen: verliefdheid, hoop, wachten, list, jaloersheid, passie, boosheid, toorn, gekwetste trouw, spot, wanhoop (bij goden en mensen). Zeer oorspronkelijk en met sterk voorstellingsvermogen vertelt hij hoe de onschuldige minne, het beheerste verlangen, de amour courtois met al de moeilijkheden en twijfels vanden tot de zielenzaligheid en het geluk leidt. Daar voert hij vele mannen en vrouwen voor op. De belangrijkste vrouwen zijn: koningin Dido van Carthago en Lavinia, koningsdochter in Latium. In de nasleep van de moeder van alle oorlogen: de Trojaanse oorlog. Op weg naar de stichting van Rome.

De antieke wereld vol goden en godinnen, helden, rivalen, vrienden, vijanden, geeft Hendrik in zijn verbeelding een eigentijdse enscenering. Alle krijgsdaden en verschrikkingen maakt hij ondergeschikt aan de uitbeelding van de minne. Eneas verzet zich niet tegen de opgaven die het lot hem stelt. Nooit wordt het lot hem tot noodlot. Het lot wordt dankzij de minne zijn en Lavinia's geluk.

Een prachtig werk, vol moraliteit. Vaak dacht ik: als ons volk dit kunstwerk kende, zou het anders hebben kunnen worden: innerlijk rijker, bewuster. Edeler. En daarom, denk ik, zou het een belangrijke plaats mogen/moeten krijgen in het onderwijs.

Het schooljaar 1988-89 nam ik een jaar verlof zonder wedde en was er tijd en werklust genoeg om me aan de vertaling van de 13.528 verzen te zetten. Met het enthousiasme voor het Middelhoogduits dat was bijgebleven sinds de unief. Op een elektrische schrijfmachine, met tipex. Van meet af aan wilde ik niets aan de brontekst wijzigen, niet verfraaien, niet de zinnen in een meer logische orde opbouwen, niet door abstracta vervangen wat in de middeleeuwen concreet was. Zo trouw mogelijk bij de bron blijven. De stoere kracht en de prille naïviteit respecteren.

Dat was de eerste versie.

Een tweede proef maakte ik door in bepaalde passages toch aan een 'modernisering', een vlottere vaart in de verhaaltrant aan te brengen. Tot ik merkte dat dit nergens op sloeg en totaal verkeerd was want ik hoorde Hendrik niet meer vertellen, niet meer spreken voor zijn adellijk gezelschap. Ik hoorde hem niet meer in zijn puurheid. Ik vernietigde die poging.

Voor die eerste versie kon geen uitgever zich interesseren: wegens 'auteur' niet bekend ...

Alles bleef in de lade liggen. Totdat ik in 2008 het boek in handen kreeg samengesteld door emeritus Prof dr J.D.Janssens t.g.v. de Hendrik van Veldeketentoonstelling in Maastricht. Op de laatste bladzijde schrijft hij dat het zo jammer is dat in het onderwijs weinig of geen aandacht aan Hendrik van Veldeke wordt besteed en dat het godgeklaagd is dat er nog steeds geen goede vertaling van de Eneasroman bestond. Het heeft geen halfuur geduurd of ik had Prof.J.Janssens aan de lijn om mijn instemming te betuigen en hem over mijn vertaalproject te vertellen. Hij vroeg me enkele passages te kunnen lezen en heeft me aangemoedigd. Ik ben uitgeverijen blijven contacteren, grote en kleine. Ik stootte op gebrek aan interesse, aan vertrouwen in de afzetmarkt, aan fondsen, op kritiek ook maar kreeg steeds gelukwensen met mijn pogingen. Ik had maar één wens: Dit meesterwerk moet de wereld in!

Ik werkte en herwerkte, vertaalde maar hertaalde niet. Deze eerste vertaling moest zo getrouw mogelijk de geest van de middeleeuwen benaderen.

Het was ten slotte Werner Govaerts van Via Libra die moedig ja zei. Hij begreep dat ik mijn werk als een 'dienst aan de gemeenschap' beschouw en niet voor de lade bestemd is. Om de gemeenschap solidair verantwoordelijk te kunnen laten zijn voor de uitgave, stelde ik hem het idee van een Vriendenkring rond Eneas voor. En hij werkte het uit: Een collectief mecenaat van bewust geëngageerde mensen!!! Dankzij het welslagen ervan, dankzij het vele milde schenkgeld is het boek er vandaag. Mijn dank aan de Vrienden van Eneas kan niet groot genoeg zijn.

Tot slot:

Vergilius werkte tien, elf jaar aan zijn Aeneis voor zijn mecenas, keizer Augustus, in Rome, had ong. 10000 verzen gedicht, trok naar Klein-Azië in het spoor van zijn held, en had testamentair de wens geuit dat zijn werk indien het onvoltooid bleef, verbrand zou worden. Maar na Vergilius' dood (in 19 v.Chr.) beschermde Augustus het onvoltooide epos en twee vrienden van Vergilius gaven het werk uit. Vergilius werd gedurende vele

eeuwen (van in de middeleeuwen) vertaald en was via het Frans de bron voor Hendrik van Veldeke.

Hendrik dichtte zijn roman in opdracht van de gravin van Kleef, had al (of nog maar) 10932 verzen klaar toen het manuscript na een feest ontvreemd werd. Negen jaren bleef het spoorloos. Totdat uit Thüringen het bericht kwam dat hij het daar aan het hof van graaf Hermann van Thüringen kon komen voltooiën. Hij ging en dichtte verder in een taal die middeleeuws Duits is.

Het lijkt erop dat wachten het lot van deze minneroman is geweest. Nu ben ik gelukkig dat ik mijn solitaire pogingen nooit heb opgegeven en de Eneasroman na meer dan 820 jaar in de Nederlandstalige gemeenschap zijn weg zal vinden.

Uit de Minnemonoloog van Eneas:

*Genâde, Minne,
sint daz ich des beginne,
deich û sal dienen, Minne,
so bedarf ich gûter sinne.*

*Des helfet ir mir, Minne,
ê danne ich gar verbrinne.*

*Waz hilfet û daz, Minne,
Daz ich sus smelze enbinne?*

*Genâdet ir mir, Minne,
ê ich den schaden gewinne.*

*Getrôstet mich, Minne,
starkiu kuneginne!*

*Bistû mîn mûder, Minne,
Vênûs, hêriu gotinne,
ob ich dîn sun bin, Minne,
des brink mich schiere inne.*